

Hudobnopedagogické podnety z antickej estetiky

Miloslav Blahynka

Keď chceme pochopiť našu hudobnopedagogickú prítomnosť, nesmieme obísť ani jej minulosť. Pri týchto návratoch sa dostaneme až k dedičstvu antiky, v ktorej sa rodia zárodky moderných európskych výchovných aj hudobnových koncepcií.

V súčasnosti, keď hovoríme o hudobnej výchove na školách, ale nielen o nej, o celom výchovnom a vzdelávacom procese, používame často slovo kríza. Deje sa to právom, aj keď o tom, že školstvo sa nachádza v kríze, sa hovorí buď priamo alebo nepriamo už dlhšiu dobu, prinajmenšom niekoľko generácií. Artikulovať krízu okrem iného znamená nastoliť otázky, ktoré táto prináša. Dá sa na ne odpovedať novým spôsobom, novými pedagogickými koncepciami, je možné hľadať odpovede v minulom vývoji. V každom prípade sa žiada, aby sa na otázky, ktoré so sebou prináša problematický či krízový vývoj odpovedalo priamo. Jednou zo sfér, ktorá môže dodať inšpiratívne podnety hudobnej a estetickej výchove, je antické estetické myslenie.

Väčšinou sa pojednania o antickej estetike začínajú klasickým obdobím. Podnety v estetickom myslení nájdeme už v archaickom období, napríklad u Homéra. Kládol si otázku o zmysle a hodnote poézie a prišiel k záveru, že poézia prináša vnímateľovi potešenie a čaro. Aj neskôr Hesiodos hovoril v súvislosti s poéziou o pocite radosti, ktorý má vyvolať. Pindaros k radosti, potešeniu a čaru pripojil ďalší podstatný význam - pôvab. V archaickom období, kedy myslitelia uvažovali o krásne ako o čistej kategórii, ktorá nevystupuje v symbióze s etickými či tvarovými parametrami, sa v podstate črtajú prvé podnety pre umeleckú pedagogiku. V procese hudobného vzdelávania je žiak vedený k tomu, aby pristupoval k hudbe ako k nositeľke významu, ako k výpovedi - raz o všefudských veciach, inokedy o národných, alebo o intímnych záležitostiach, hudba sa mu prezentuje raz ako znejúca štruktúra, inokedy ako opus napojený funkčnými väzbami na širokú oblasť inšpiračných zdrojov a podnetov alebo spoločenských predpokladov jej vzniku. Je to tak správne, pretože hudba tak skutočne vystupuje a v týchto a mnohých iných väzbách funguje. Vedľa toho však stále zostáva "čistou" hudbou, nosiacou estetickú hodnotu sama v sebe, takže je na mieste, aby sa žiaci dozvedeli, že hudba funguje ako "čisto" estetický artefakt, ako hra, vyvolá v nás radosť alebo hravosť, je pôvabná, poteší. Tento prístup by nemal viesť k pritakaniu hedonistickému princípu, ale skôr k uvedomeniu si adekvátnej miery emancipácie estetickej funkcie diela. V starších dejinách estetiky sa

názory tvorcov z archaického obdobia označovali ako romantické. Z dnešného hľadiska by sme ich mohli nazvať dôsledne antiformalistické.

V stanovisku básnikov a pevcov archaického obdobia vidíme ešte stopy pôvodného, primárneho účinku umenia; v neskoršom období k tomuto prístupu čoraz silnejšie pristupuje uvedomenie si mravného účinku hudby na človeka, intelektuálne aj eticky už vyspelejšieho, tento trend bol často podporovaný priamo štátom, ktorého predstaviteľia ako by si uvedomovali, že účinok hudby si vie podmaniť ľudské srdcia, zatiaľ čo štátna moc tak ďaleko nedosiahne. Z týchto dvoch zdrojov z prirodzeného a spontánneho účinku hudby a umenia na jednej strane, z ich bezprostrednej emociálnej sily a z potreby racionálnych korekcií na strane druhej sa odvíja aj základný postoj Grékov k hudbe. Naznačený svár vtedy prvýkrát jasne vstúpil do dejín európskej hudby - a to totálne: Týkal sa totiž nielen tvorby, ale aj recepcie, ba aj hudobnej pedagogiky. A odvtedy je buď priamo alebo nepriamo prítomný vo vývine hudby aj vo vývine postojov k hudbe - a to ako korektív aj súčiniteľ zároveň.

O tom, že v archaickom období sa hudba reflektovala výhradne ako záležitosť zmyslovej krásy a zmyslového čara či opojenia svedčia aj slová básnikov. Hudba podľa nich tečie do duše človeka ako sladká šťava a dodáva rozkoš celej jeho bytosti. Splýva preto so všetkým sladkým, čo nám dáva svet - s jarou, vtáčim spevom, predovšetkým však so sladkou rozkošou lásky. O tóne flauty básnik napríklad hovorí, že nás bozkáva rovnako krásne, ako pery ženy a objíma nás rovnako ako vánok zefyru.

Básnické reflexie hudby gréckych lyrikov, hoci sú umeleckou reflexiou hudby, môžu inšpiratívne hudobnopedagogicky zapôsobiť aj dnes. Možno nie svojimi priamočiarymi prirovnaniami, ale skôr celkovým postojom, ktorý svedčí o veľkej zaangažovanosti a vnútornom prežitku, sú svedectvom jednoty všetkých umení, s ktorou sa taktiež v našom výchovnom procese ráta akosi minimálne. Sú svedectvom ako jeden umelecký druh vie svojimi prostriedkami vypovedať niečo o druhom umeleckom odvetví. A s tým sa dnes v škole taktiež takmer neráta.

Bolo by nosením sov do Atén, keby som na tomto mieste začal popisovať estetické koncepcie ďalších gréckych mysliteľov a filozofov. Pythagorova koncepcia harmónie, Platónove názory na etiku a etický účinok umenia, Aristotelovo rozpracovanie myšlienok o očistnom pôsobení umenia ako aj ďalšie umelecké a estetické názory sú dostatočne známe a o ich význame pre pedagogiku hudby sa všeobecne vie. Antická estetika nastolila hlavné motívy a témy estetického myslenia, ktoré sa potom často dlhé stáročia precizovali.

Z určitého - väčšieho - nadhľadu by sme mohli povedať, celkový vývoj smeroval od chápania umenia ako činnosti, ktorá uspokojuje bežné ľudské potreby, ku

ktorým patrí aj obyčajný pôžitok alebo aj životný úžitok - k chápaniu umenia, a teda aj hudby, ktoré prináša uspokojenie osobitnej ľudskej potreby harmónie, proporcie, dokonalosti, krásy. Z tohto vyplývajú aj konzekvencie pre hudobnú pedagogiku, pretože neskorší vývin, po Platónovi a hlavne po epikurovcoch, pre ktorých neexistovala alternatíva - buď pôžitok alebo úžitok, išiel smerom k liberálnejšiemu chápaniu, respektíve k uvedomeniu si veci, že uspokojovanie potreby harmónie, krásy a dokonalosti môže byť zároveň príjemné a užitočné. Z tohto stanoviska mala možnosť čerpať podnety aj hudobná pedagogika, ktorej vývin, podobne ako v prípade estetiky, sa niesol, zjednodušene povedané, raz v znamení normatívnosti a inokedy v znamení otvorenosti voči podnetom zo života a plurality prístupov.

V súkromnom aj verejnom živote starých Grékov mala hudba dôležité postavenie. S tým súvisela aj otázka hudobnej výchovy. Niektorí bádatelia, napríklad Hermann Abert, zastávajú názor, že "hudba bola počas všetkých etáp vývinu gréckej spoločnosti jednou z najpodstatnejších súčastí výchovy gréckej mládeže". Aj v najstarších časoch, kedy sa mládež vychovávala nie v škole ako špeciálnej ustanovizni, ale v priamom kontakte s dospelými, existovala samostatne výuka hudby a tanca. O to viac bola rozvinutá hudobná výchova v neskorších časoch. V Sparte sa mládež učila najmä chórický spev, s dôrazom na pochodové a vojnové skladby. V Aténach existovala hudobná výchova priam v umeleckom slova zmysle. V sprievode dozorca, ktorého volali "paedagog", navštevovali aténski chlapci učiteľa, ktorý ich vyučoval tak hudbu, ako aj literatúru a básnictvo. Neskôr chlapca učil aj hru na lýru. V berlínskom múzeu Pergamon sa zachovala misa, na ktorej antický maliar z prelomu 6. a 5. storočia pred našim letopočtom zobrazil vyučovanie hudby v Aténach. Na jednej strane sedí pedagóg (teda dozorca) a pozerá sa na chlapca, ktorý z tabule, ktorú drží učiteľ, číta text hymny na Múzu, za nimi iný chlapec sa učí hrať na lýru podľa návodu učiteľa pred ním, ktorý má taktiež lýru, avšak väčších rozmerov. Za nimi je ešte jeden učiteľ a žiak. Učiteľ hrá na dvojité aulos a chlapec buď pozoruje hru alebo spieva. Na stenách školy visia ešte ďalšie lýry a papiere, zrejme notové materiály.

V súvislosti s hudobnou výchovou, respektíve s predpokladmi úspešnej hudobnej výchovy, treba sa zmieniť o vzťahu štátu k hudobným produkciám. Štátny dozor nad hudobnými produkciami sa uskutočňoval priamo, pretože sa vtedy všeobecne verilo, že hudba priamo a bezprostredne ovplyvňuje charakter človeka, takže štát určoval a kontroloval, ktorá hudba bude pozitívne vplývať na občana. Samozrejme, tieto obmedzenia sa týkali predovšetkým produkcií týkajúcich sa štátneho, verejného či náboženského života. Platón vo svojich spisoch

na jednej strane popisuje, ktorý typ hudby je vhodný pre štátne príležitosti a určuje typy hudby, ktorá by mala byť neprípustná, no na druhej strane, keď popisuje symposion, teda akciu, ktorá mala súkromný charakter, farbisto ukazuje hudobníka, ktorý predvádzal hudbu plnú zmyselnosti a pôžitkárstva. Dá sa usudzovať, že Gréci prísne rozlišovali medzi estetickou a kritickou reflexiou hudby na verejnosti a v súkromí.

Autorita štátu sa viackrát prejavila aj v hudobnopedagogickom zákonodarstve. Už Solón prišiel so zákonom, či nariadením o hudobnej výchove mládeže. Pred ním sa hudobne mohli vzdelávať iba deti aristokratov. Každý chlapec, akonáhle dosiahol vek 7 rokov, začal navštevovať školu, kde sa učil hudbu a gymnastiku. Solón, ktorý bol politik ale aj skladateľ piesní, sa usiloval o dosiahnutie vyššej hudobnej vzdelanosti aténskych občanov. Použil na to aj autoritu štátu. Aj neskoršie verejné predpisy hovoria o tom, kde sa má hudba pestovať. V časoch Solóna sa v zákonoch nehovorilo o tom, aká má hudba byť. Zrejme sa to automaticky predpokladalo. Až v Platónových a Aristotelových spisoch nájdeme úvahy o vhodnosti konkrétnych hudobných prostriedkov.

Aj záujem štátu o veci hudby a hudobnej výchovy dnes pôsobí ako inšpirujúci odkaz antického dedičstva. Už nie estetického a umeleckého, ale politického či kultúrno-politického. Nedá sa prirodzene, aplikovať priamočiaro. V najvšeobecnejšej rovine základného prístupu - že štát má záujem o hudobnú výchovu svojich občanov, že mu záleží, aké hudobné produkcie formujú ľudí - pôsobí tento odkaz stále podnetne.

Ak by sme sa z tohto hľadiska vrátili k východiskovému bodu týchto úvah, že hudobná výchova zápasí s krízou, bolo by treba túto tézu rozšíriť o definovanie širšieho rámca tejto krízy, ktorá je výrazom všeobecnejšej krízy a nestability modernej spoločnosti, ale aj výrazom neschopnosti štátnej politiky pozitívnou cestou riešiť záležitosti, ktoré tvoria pilier spoločnosti - teda výchovu a vzdelanie. Chýba aj pocit a vedomie spolupatričnosti a spoluzodpovednosti politika a učiteľa - jeden aj druhý preberajú veľkú dávku zodpovednosti za tento svet a jeho smerovanie. Akým spôsobom túto zodpovednosť naplnia konkrétnymi činmi, ktoré okrem iného etablojú autoritu, ktorá nám dnes v pedagogickom aj politickom a verejnom živote tak citeľne chýba, bude rozhodujúce nielen pre budúcnosť hudobnej výchovy. V tom všetkom nám môže byť antické Grécko silnou a motivujúcou inšpiráciou.